

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

Темрук Олена Василівна

УДК 37.015.3:159.923:371.132

**РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ У
ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

19.00.07. – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук**

КИЇВ – 2006

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі психології Інституту історії та філософії педагогічної освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, професор

Долинська Любов Василівна,
Інститут історії та філософії педагогічної освіти
Національного педагогічного університету
імені М.П.Драгоманова, завідувач кафедри психології

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор

Фомічова Людмила Іванівна
Інститут колекційної педагогіки та психології
Національного педагогічного університету
імені М.П.Драгоманова, завідувач кафедри сурдопедагогіки

кандидат психологічних наук, доцент

Яремчук Софія Володимирівна,
Мелітопольський державний університет,
кафедра загальної психології

Провідна установа: Інститут психології імені Г.С.Костюка АПН України,
лабораторія психології особистості імені П.Р.Чамати, м. Київ.

Захист відбудеться 18 жовтня 2006 року, о 16.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 15 вересня 2006 року

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Н. І. Пов'якель

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Всебічний гармонійний розвиток і виховання підростаючого покоління – не лише завдання, а й обов’язкова умова побудови гуманного демократичного суспільства. Вирішення цього загального завдання тісно пов’язане з реалізацією Державної програми “Освіта (Україна XXI століття)” та Закону України “Про освіту”, оскільки одне з провідних місць у формуванні дитячої особистості, майбутнього громадянина, належить школі. Здійснення шкільного навчально-виховного процесу відповідно до цих завдань вимагає висококваліфікованих вчителів-професіоналів, здатних високоякісно виконувати свої функції. Як зазначає Д.Ф.Ніколенко, у навчально-виховному процесі першочергове значення мають не окремі методичні прийоми та виховні заходи, навіть не знання як такі, а особистість учителя, тобто педагогічно спрямована сукупність ідейних, емоційно-вольових та характерологічних якостей. Тому паралельно з професійною підготовкою повинен здійснюватися і процес особистісного зростання майбутнього вчителя, становлення його особистісної зрілості.

Проблема особистісної зрілості була предметом вивчення як зарубіжних, так і вітчизняних науковців (Б.Г.Ананьєв, Л.І.Анциферова, М.Й.Боришевський, Ю.З.Гільбух, Г.А.Дьоміна, Е.Еріксон, Д.О.Леонтьєв, Л.П.Овсянецька, Г.Олпорт, Ф.Перлз, Л.М.Потапчук, А.А.Реан, Т.М.Титаренко, О.С.Штепа, П.М.Якобсон та ін.). Дослідники відмічають, що детермінантами особистісної зрілості є психологічна та соціальна зрілість особистості (А.А.Реан, О.С.Штепа, П.М.Якобсон та ін.), які стали предметом спеціального розгляду багатьох вчених (М.Драганов, С.Н.Іконнікова, В.Т.Лісовський, Х.Томе, К.К.Платонов, Л.П.Овсянецька, В.В.Радул, О.Б.Старовойтенко, Д.І.Фельдштейн, П.М.Якобсон та ін.). Особистісна зрілість характеризується стійкими ціннісними орієнтаціями (А.Г.Здравомислов, В.А.Ядов), відчуттям ідентичності (Е.Еріксон, Є.В.Чорний), визначається успішністю процесу самоактуалізації (Ю.Г.Долінська, І.Я.Шемелюк) тощо.

Проблема розвитку особистісної зрілості у юнацькому віці також була предметом спеціальних теоретичних та емпіричних досліджень радянських та вітчизняних психологів. Так, комплексному її вивченню присвячені роботи Г.А.Дьоміної, В.Н.Максимової, Л.В.Потапчук, О.С.Штепи, В.Філіппової та ін. Науковці наголошують на сенситивності юнацького віку для формування особистісної зрілості. У юнацькому віці особистісна зрілість виступає тим фундаментом, на базі якого юнаки будують своє доросле життя. Л.В.Потапчук зазначає, що становлення особистісної зрілості юнаків відбувається у єдності таких параметрів як загальна інтернальність, інтернальність у галузі досягнень, у галузі міжособистісних відносин, сімейних та виробничих відносинах, здоров’я, емоційна зрілість, самоконтроль поведінки, показник реалізованості подій життя, адекватність самоствердження і цілепокладання. Г.А.Дьоміна

підкреслює важливість формування особистісної зрілості у юнаків стосовно подружнього життя. За О.С.Штепою, особистісна зрілість у юнацькому віці виявляється у почутті дорослості, готовності до функціонування в дорослому світі, самовизначенні через переоцінку системи цінностей. У цей віковий період рівень сформованості психічної і соціальної зрілості є достатнім для того, щоб бути основою для вияву особистісної зрілості; показником цього є самоусвідомлення особистості.

Окремі психологічні феномени, що визначають особистісну зрілість юнаків, або ж є окремими структурними компонентами цього складного психологічного утворення, розглядалися багатьма дослідниками. Так, проблема розвитку мотивації досягнення у юнацькому віці стала предметом теоретичних та емпіричних досліджень А.Д.Андрєєвої, С.В.Воронової, Т.М.Зелінської, В.М.Тимошенко, В.І.Шкуркіна та ін.; до вивчення самосвідомості та громадянської свідомості юнаків звернені роботи М.І.Алексєєвої, М.Й.Боришевського, Т.В.Дмитрової, К.Є.Євтаф'євої, І.С.Кона, Т.К. Комарової, С.В.Кондратьєвої, С.Т.Музичук, О.І.Пенькової, М.Розенберга, В.І.Скутіної, Л.С.Сапожнікової, В.І.Юрченка, Т.М.Яблонської та ін.; формування ціннісних орієнтацій в юнацькому віці досліджено у роботах Б.С.Круглова, В.В.Пічуріна, Н.П.Максимчук, Н.М.Козерацької, Н.Г.Іванцев та ін.

Проблема формування особистості вчителя в психолого-педагогічній літературі представлена надзвичайно широким колом наукових робіт (В.П.Андрущенко, Н.А.Антонова, В.Й.Бочелюк, І.С.Булах, Ф.Н.Гоноболін, Л.В.Долинська, С.Б.Єлканов, В.С.Заслуженюк, І.Ю.Зубкова, Л.І.Іванцев, О.Д.Кайріс, Я.Л.Коломенський, Н.В.Кузьміна, Н.П.Максимчук, А.К.Маркова, Г.Ю.Микитюк, Л.М.Мітіна, О.Г.Мороз, Д.Ф.Ніколенко, В.В.Радул, В.А.Семиченко, В.А.Сластьонін, В.М.Тимошенко, М.І.Томчук, І.В.Фастовець, Л.І.Фомічова, Н.С.Чернишова, А.П.Черних, А.Є.Черткова, А.І.Щербаков, Т.Д.Щербан, В.І.Юрченко, Т.М.Яблонська, С.В.Яремчук, Т.С.Яценко та багато ін.).

Особлива увага приділяється науковцями проблемі особистісного зростання майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки (Н.О.Антонова, О.Б.Блинова, І.С.Булах, О.О.Грейліх, Л.В.Долинська, С.Б.Єлканов, Л.І.Іванцев, О.Д.Кайріс, В.В.Павленко, В.В.Пічурін, Н.П.Максимчук, Л.Б.Маліцька, О.Г.Мороз, Г.Ю.Микитюк, В.А.Семиченко, В.О.Сластьонін, В.М.Тимошенко, Н.І.Філіпенко, В.І.Юрченко, Т.М.Яблонська, С.В.Яремчук, Т.С.Яценко та ін.). Одним із аспектів особистісного зростання майбутнього вчителя є, за даними науковців, формування його особистісної зрілості.

Однак, аналіз психолого-педагогічної літератури з даної проблеми засвідчив відсутність спеціальних досліджень особливостей розвитку особистісної зрілості майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки. Таким чином, соціальна значущість проблеми і її недостатнє

дослідження у психолого-педагогічній літературі й обумовили вибір теми дисертаційного дослідження: “Розвиток особистісної зрілості майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки”.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження входить до плану науково-дослідних робіт НПУ імені М.П.Драгоманова (напрямок “Зміст, форми, методи і засоби фахової підготовки вчителів”) та до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри психології Інституту історії та філософії педагогічної освіти НПУ імені М.П.Драгоманова “Соціально-психологічні основи підготовки майбутнього вчителя в умовах педагогічного ВНЗ”. Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол №7 від 29 січня 2004 року) та узгоджена Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол №5 від 24 травня 2005 року).

Об’єкт дослідження – особистісно-професійне зростання майбутнього вчителя.

Предмет дослідження – особливості розвитку особистісної зрілості майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей прояву особистісної зрілості майбутнього вчителя, рівня її розвитку та динаміки впродовж навчання у вищому навчальному закладі, визначенні механізмів, обґрунтуванні та апробації шляхів і засобів її розвитку у процесі професійної підготовки.

В основу дослідження покладено **припущення** про те, що становлення особистісної зрілості майбутнього вчителя впродовж навчання у вищому навчальному закладі відбувається переважно стихійно, нерівномірно, і є недостатнім для досягнення високих показників професійного становлення фахівця, а тому її розвиток в процесі професійної підготовки буде більш ефективним за умов цілеспрямованого впливу на професійно-значущі компоненти досліджуваного феномену (зокрема, Я-концепцію, здатність до психологічної близькості з іншими людьми, життєву установку) та професійну спрямованість майбутнього вчителя засобами активних соціально-психологічних методів навчання.

Відповідно до мети і гіпотези було поставлено такі **завдання** дослідження:

1. Визначити теоретичні підходи до проблеми особистісної зрілості майбутнього вчителя.
2. Виявити рівні розвитку та динаміку особистісної зрілості майбутнього вчителя впродовж навчання у ВНЗ.
3. Дослідити особливості прояву структурних компонентів особистісної зрілості майбутнього вчителя.

4. Простежити зв'язок особистісної зрілості майбутнього вчителя з його професійно-педагогічною спрямованістю.
5. Обґрунтувати, розробити та апробувати програму розвитку особистісної зрілості майбутніх учителів у навчально-виховному процесі.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є Закон України “Про освіту”, Державна національна програма “Освіта (Україна XXI століття)”, принцип єдності свідомості та діяльності (С.Л.Рубінштейн, О.М.Леонтьєв, Г.С.Костюк); основні положення суб'єктного підходу до вивчення особистості (К.О.Абульханова-Славська, А.В.Брушлінський, С.Л.Рубінштейн, В.О.Татенко, Т.М.Титаренко); положення про сутність особистісної зрілості (Б.Г.Ананьєв, Л.І.Анциферова, М.Й.Боришевський, Ю.З.Гільбух, Д.О.Леонтьєв, Г.Олпорт, Ф.Перлз, Л.М.Потапчук, А.А.Реан, Т.М.Титаренко, О.С.Штепа, П.М.Якобсон), вітчизняні концептуальні положення розвитку та формування особистості (К.О.Абульханова-Славська, Б.Г.Ананьєв, А.Г.Асмолов, Г.О.Балл, І.Д.Бех, Л.І.Божович, М.Й.Боришевський, Б.С.Братусь, Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, С.Д.Максименко, П.В.Лушин, С.Л.Рубінштейн), дослідження формування особистості вчителя (В.П.Андрущенко, І.С.Булах, Ф.Н.Гоноболін, Л.В.Долинська, С.Б.Єлканов, І.Зязюн, Н.В.Кузьміна, В.А.Крутецький, Л.М.Мітіна, О.Г.Мороз, Д.Ф.Ніколенко, В.А.Семіченко, І.В.Страхов, В.А.Сластьонін, А.І.Щербаков), положення про роль активних методів навчання у особистісному зростанні індивіда (І.В.Вачков, Ю.М.Ємельянов, Л.А.Петровська, Т.С.Яценко).

Для розв'язання поставлених завдань нами використовувався такий комплекс теоретичних, емпіричних і математичних **методів дослідження**:

- загальнонаукові теоретичні методи дослідження (аналіз, класифікація, систематизація, порівняння та узагальнення даних теоретичних та експериментальних досліджень; теоретичне моделювання та ін.);

- емпіричні методи та методики дослідження: спостереження, бесіди, анкетування, стандартизовані опитувальники та психодіагностичні методики вивчення особистості (“Тест-опитувальник особистісної зрілості” Ю.З.Гільбуха, опитувальник А.Мехрабіана “Шкала досягнень з перевагою ризику”, методика дослідження самооцінки за допомогою процедури рангування, методика дослідження установок особистості на себе “Self-attitudes test” М.Куна і Т.Макпартленда, опитувальник О.І.Пенькової “Моральні якості особистості щодо наявності їх у громадянина”, тест “Смисложиттєві орієнтації” Д.О.Леонтьєва, опитувальник І.М.Юсупова для діагностики емпатії, модифікований нами варіант “Теста-опитувальника для визначення рівня професійної спрямованості (РПС) студентів” Т.Д.Дубовицької), психолого-педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний); активні соціально-психологічні методи навчання та ін.;

- методи статистичної обробки даних (кореляційний аналіз, визначення достовірності відмінностей за допомогою t-критерію Стьюдента та ін.).

Організація дослідження. Відповідно до поставлених завдань дослідження проводилося у три етапи впродовж 2003-2006 рр.

На *першому* етапі дослідження (2003-2004 рр.) проаналізовано теоретичні підходи до досліджуваної проблеми, визначалися методичні підходи, гіпотеза та завдання дослідження, проводилася апробація методик констатувального експерименту.

На *другому* етапі дослідження (2004-2005 рр.) виявлено рівні розвитку та динаміку особистісної зрілості майбутніх учителів, особливості прояву структурних компонентів особистісної зрілості та зв'язок професійно-педагогічної спрямованості майбутнього вчителя з його особистісною зрілістю, проводилися обробка отриманих даних та обґрунтування формульовального експерименту.

На *третьому* етапі дослідження (2005-2006 рр.) здійснювався формульовальний експеримент із метою розвитку особистісної зрілості майбутнього вчителя, проводилось узагальнення та оформлення результатів дослідження, відбувалось впровадження результатів роботи у практику підготовки майбутнього вчителя.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилось на базі Інституту філософії та історії педагогічної освіти, Інституту мистецтв, Інституту іноземних мов, Інституту природничо-географічної освіти та екології, соціально-гуманітарного факультету НПУ імені М.П.Драгоманова (м.Київ). Усього до експериментального дослідження було залучено 366 студентів.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає у тому, що:

- *вперше* виявлено рівні розвитку (дуже високий, високий, задовільний та незадовільний) та динаміка особистісної зрілості майбутнього вчителя впродовж навчання у вищому навчальному закладі; досліджено особливості прояву окремих структурних компонентів особистісної зрілості майбутніх учителів (домінування у структурі мотивації досягнення мотиву уникнення невдачі або мотиву прагнення успіху, гармонійність Я-концепції, адекватність самооцінки, ефективність життєвої установки та смисложиттєвих орієнтацій, емпатійність, розподіл моральних якостей щодо наявності їх у громадянина); виявлено взаємозв'язок особистісної зрілості майбутнього вчителя з його професійно-педагогічною спрямованістю; обґрунтовано механізми, умови та засоби розвитку особистісної зрілості майбутнього вчителя;

- *поглиблено та уточнено* поняття, структуру, детермінанти особистісної зрілості, роль окремих психологічних феноменів, що визначають особистісну зрілість у юнацькому віці, зокрема, ціннісних орієнтацій, мотивації досягнення, громадянської свідомості та самосвідомості;

- *набуло подальшого розвитку* знання про особистісно-професійне становлення майбутнього вчителя, про розвиток та формування особистості в юнацькому віці, сутність особистісної зрілості майбутнього вчителя.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що розроблений і апробований автором дослідження психологічний тренінг, спрямований на розвиток професійно-значущих компонентів особистісної зрілості майбутнього вчителя (Я-концепції, здатності до психологічної близькості з іншими людьми, життєвої установки) та на формування професійно-педагогічної спрямованості як механізму розвитку особистісної зрілості майбутнього вчителя, може бути використаний у навчально-виховному процесі викладачами вищих навчальних закладів при підготовці майбутніх педагогів. Результати та висновки дослідження доповнюють навчальні курси і використовуються автором та викладачами різних педагогічних ВНЗ у навчальних курсах із загальної (тема “Особистість”) та педагогічної психології (тема “Психологія вчителя”).

Особистий внесок автора полягає у виявленні рівнів розвитку, динаміки, особливостей прояву особистісної зрілості майбутнього вчителя та її взаємозв’язку з професійно-педагогічною спрямованістю, обґрунтуванні формування професійно-педагогічної спрямованості як механізму розвитку особистісної зрілості, а також створенні та апробації у навчально-виховному процесі тренінгової програми з розвитку особистісної зрілості майбутнього вчителя. У спільній публікації “Формування професійно-педагогічної спрямованості як засобу розвитку особистісної зрілості майбутнього вчителя” використано результати експериментального дослідження автора (внесок 70%).

Надійність та достовірність отриманих даних забезпечувалися методологічною і теоретичною обґрунтованістю вихідних положень дослідження; використанням методів і методик, адекватних меті та завданням дослідження; поєднанням кількісного та якісного аналізу результатів дослідження, результативністю програми розвитку особистісної зрілості майбутнього вчителя; використанням методів математичної статистики.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення обговорювалися та дістали схвалення на звітно-науковій конференції молодих вчених університету “Науково-дослідна діяльність молодих вчених: особливості підготовки майбутнього вчителя” (м. Київ, 18-19 травня 2004 рік), Міжнародній науково-практичній конференції “Творчість як засіб особистісного росту та гармонізації людських стосунків” (м. Житомир, 2005 рік), науково-практичній конференції “Педагогічна освіта України: національні традиції та європейські інновації” (м. Київ, 8 грудня 2005 року), науково-практичній конференції “Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні і прикладні проблеми (м. Київ, 20 березня 2006 рік), ІХ Всеукраїнській науково-практичній конференції “Молодь, освіта, наука, культура, національна самосвідомість” (м. Київ, 25-27 квітня 2006 рік), на засіданнях та

звітно-наукових конференціях кафедри психології НПУ імені М.П.Драгоманова. Результати теоретичного й емпіричного дослідження впроваджено у навчально-виховний процес НПУ імені М.П.Драгоманова (довідка №008 від 14.06.2006 р.), Кам'янець-Подільського державного університету (довідка №30 від 30.06.2006 р.), Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Г.Сковороди (довідка №581 від 12.05.2006 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження викладені у 10 наукових працях, серед яких 7 статей опубліковано у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України, 3 публікації – матеріали конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку 258 джерел використаної літератури та додатків. Загальний обсяг дисертації – 288 сторінок. Основний текст дисертації викладено на 198 сторінках. Робота містить 31 таблицю, 1 рисунок, 8 додатків на 65 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено об'єкт, предмет і мету дослідження, сформульовано гіпотезу та завдання, розкрито методи дослідження, визначено наукову новизну роботи, теоретичне та практичне значення дослідження, наведено відомості щодо апробації та впровадження отриманих результатів, наводяться дані про структуру роботи.

У **першому розділі** *“Теоретичні аспекти проблеми дослідження”* представлено аналіз основних теоретичних підходів до проблеми особистісної зрілості у зарубіжній та вітчизняній психолого-педагогічній літературі, розкрито особливості прояву особистісної зрілості у юнацькому віці та дослідження особистісно-професійного становлення майбутнього вчителя.

Детермінантами особистісної зрілості є психологічна та соціальна зрілість особистості (А.А.Реан, О.С.Штепа, П.М.Якобсон та ін.), які стали предметом спеціального розгляду багатьох вчених (М.Драганов, С.Н.Іконнікова, В.Т.Лісовський, Х.Томе, К.К.Платонов, Л.П.Овсянецька, В.В.Радул, О.Б.Старовойтенко, Д.І.Фельдштейн, П.М.Якобсон та ін.). Особистісна зрілість характеризується стійкими ціннісними орієнтаціями (А.Г.Здравомислов, В.А.Ядов), відчуттям ідентичності (Е.Еріксон, Є.В.Чорний), визначається успішністю процесу самоактуалізації (Ю.Г.Долінська, І.Я.Шемелюк) тощо.

До визначення поняття особистісної зрілості та її структурних компонентів у психології існує багато підходів, що не суперечать один одному, а розглядають різні сторони цього складного психологічного явища. Структура особистісної зрілості Ю.З.Гільбуха, який в якості компонентів особистісної зрілості виділяє мотивацію досягнення, ставлення до свого Я (Я-концепцію), почуття громадянського обов'язку, життєву установку, здатність до

психологічної близькості з іншими людьми, розглядається нами як така, що найбільш повно інтегрує в собі різні підходи до визначення компонентів особистісної зрілості.

Проаналізовано дослідження щодо особливостей прояву особистісної зрілості у юнацькому віці (Г.А.Дьоміна, В.Н.Максимова, Л.В.Потапчук, О.С.Штепа, В.Філіппова та ін.), в яких доводиться, що юнацький вік є сенситивним періодом для формування особистісної зрілості. Особистісна зрілість у юнацькому віці визначається розвитком Я-концепції, що, у свою чергу, характеризує формування громадянської свідомості та самосвідомості; формуванням ідентичності, рівня домагань, ціннісних орієнтацій, мотивації досягнення тощо.

Розглядається проблема особистісного зростання майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки, яка представлена широким колом означених у вступі наукових робіт. Особлива увага приділяється сучасним українським дослідженням із цієї проблематики (В.П.Андрущенко, О.Б.Блинова, В.Й.Бочелюк, І.С.Булах, О.О.Грейліх, Л.В.Долинська, Л.І.Іванцев, О.Д.Кайріс, Н.П.Максимчук, Л.Б.Маліцька, Г.Ю.Микитюк, О.Г.Мороз, В.В.Павленко, В.В.Пічурін, В.А.Семиченко, В.М.Тимошенко, Ю.В.Уварова, В.І.Юрченко, Т.М.Яблонська, С.В.Яремчук, Т.С.Яценко та ін.). На основі аналізу доводиться, що одним із аспектів особистісного зростання майбутнього вчителя є розвиток його особистісної зрілості. Робиться висновок про те, що проблема розвитку особистісної зрілості майбутнього вчителя у процесі його професійної підготовки є недостатньо вивченою та обґрунтовується актуальність її дослідження.

У **другому розділі** дисертації *“Психологічні особливості особистісної зрілості майбутнього вчителя”* представлено обґрунтування методів та конкретних методик, використаних для вивчення рівнів розвитку, динаміки та особливостей прояву особистісної зрілості майбутнього вчителя впродовж навчання у ВНЗ, приведено результати дослідження рівнів розвитку та динаміки особистісної зрілості у майбутніх учителів та результати констатувального експерименту щодо особливостей прояву особистісної зрілості майбутнього вчителя, простежено зв'язок особистісної зрілості майбутнього вчителя з його професійно-педагогічною спрямованістю.

Дослідженням рівня розвитку та динаміки особистісної зрілості майбутніх учителів впродовж навчання у вищому навчальному закладі виявлено, перш за все, відсутність у студентів I курсу дуже високого рівня особистісної зрілості. Результати засвідчили лише наявність високого, задовільного та незадовільного рівнів. Загалом на незадовільному рівні особистісної зрілості знаходиться 33,3% досліджуваних першокурсників, на задовільному – 54,6%, тоді як на високому – лише 12,1% (табл. 1).

Середній показник особистісної зрілості студентів на початковому етапі підготовки знаходиться на задовільному рівні (31,2 бали) (див. табл. 2). Діапазон же індивідуальних

показників особистісної зрілості першокурсників значний: від -7 до 66 балів. Незадовільний рівень виявляють показники за шкалами: ставлення до свого Я, життєва установка, здатність до психологічної близькості з іншими людьми.

У студентів V курсу також зафіксовано наявність лише незадовільного, задовільного та високого рівнів особистісної зрілості та відсутність дуже високого рівня.

Порівняльна характеристика свідчить, що у цілому зростає кількість досліджуваних п'ятикурсників (на 10,9%), які виявляють незадовільний рівень особистісної зрілості (44,2%). Водночас, на високому рівні перебуває лише 4,2% осіб, що на 7,9% менше, порівняно з першокурсниками. Задовільний рівень виявляють 51,6% студентів-випускників, що на 4% менше, аніж досліджуваних I курсу.

**Рівнева характеристика особистісної зрілості майбутніх учителів
у процесі професійної підготовки**

№ п/п	Шкала	Рівні	К-сть досліджуваних			
			І курс		V курс	
			Абс. к-сть	у %	Абс. к-сть	у %
1.	Загальний рівень	Незадовільний	38	33,3	42	44,2
		Задовільний	80	54,6	49	51,6
		Високий	21	12,1	4	4,2
		Дуже високий	-	-	-	-
2.	Мотивація досягнення	Незадовільний	24	21,2	28	29,5
		Задовільний	57	42,4	34	35,8
		Високий	43	28,3	28	29,5
		Дуже високий	15	8,1	5	5,2
3.	Ставлення до свого Я (Я-концепція)	Незадовільний	76	65,7	66	69,4
		Задовільний	44	24,2	24	25,3
		Високий	18	10,1	5	5,3
		Дуже високий	-	-	-	-
4.	Почуття громадянського обов'язку	Незадовільний	49	33,3	34	35,8
		Задовільний	29	27,3	19	20
		Високий	47	23,2	34	35,8
		Дуже високий	24	16,2	8	8,4
5.	Життєва установка	Незадовільний	52	39,4	50	52,6
		Задовільний	58	45,6	30	31,6
		Високий	27	15,2	14	14,7
		Дуже високий	2	-	1	1,1
6.	Здатність до психологічної близькості з іншими людьми	Незадовільний	58	45,5	60	63,2
		Задовільний	38	26,3	18	18,9
		Високий	36	23,2	12	12,6
		Дуже високий	7	5,1	5	5,3

Таблиця 2

**Динаміка особистісної зрілості майбутніх учителів у процесі професійної підготовки (у
балах)**

№	Шкала	І курс	V курс
---	-------	--------	--------

п/п		Середній показник	Рівень	Середній показник	Рівень
1.	Загальний рівень	31,2	Задовільний	24,6	Незадовільний
2.	Мотивація досягнення	12,5	Задовільний	10,7	Задовільний
3.	Ставлення до свого Я (Я-концепція)	16,8	Незадовільний	14,6	Незадовільний
4.	Почуття громадянського обов'язку	5,9	Задовільний	5,2	Задовільний
5.	Життєва установка	10,9	Незадовільний	10,3	Незадовільний
6.	Здатність до психологічної близькості з іншими людьми	6,4	Незадовільний	5,1	Незадовільний

Робиться висновок про те, що зафіксовані рівні показників особистісної зрілості у студентів не можуть бути задовільними, оскільки дуже високого рівня особистісної зрілості не виявлено навіть у п'ятикурсників, високий рівень виявляє незначна частина майже готових спеціалістів, а переважають у досліджуваних незадовільний та задовільний рівні особистісної зрілості. Зрозуміло, що вчителі з такими показниками особистісної зрілості не зможуть високоякісно здійснювати навчально-виховний процес у школі.

На нашу думку, це пов'язано із тим, що ситуація нового ставлення до себе як до випускника – завтрашнього спеціаліста, якому належить в умовах нової соціальної реальності знайти своє місце у суспільстві, що часто видається нелегким завданням, роздуми про власну долю, яка повністю залежить від власних зусиль, порушує цілісність Я-концепції майбутніх учителів, ефективність життєвої установки, негативно впливає на мотивацію досягнення майбутніх педагогів тощо.

Наступним етапом дослідження стало поглиблене вивчення особливостей прояву окремих компонентів особистісної зрілості майбутніх учителів, для дослідження яких використовувалися опитувальник А.Мехрабіана “Шкала досягнень з перевагою ризику” для дослідження мотивації досягнення майбутніх учителів; методика дослідження самооцінки за допомогою процедури рангування та методика дослідження установок особистості на себе “Self-attitudes test” М.Куна і Т.Макпартленда для виявлення особливостей розвитку Я-концепції; опитувальник О.І.Пенькової “Моральні якості особистості щодо наявності їх у громадянина” для дослідження почуття

громадянського обов'язку; тест "Смисложиттєві орієнтації" Д.О.Леонтьєва для виявлення особливостей життєвої установки; опитувальник І.М.Юсупова для діагностики емпатії як прояву здатності до психологічної близькості з іншими людьми.

Встановлено, що розвиток окремих шкал особистісної зрілості нерівномірний і має свої особливості. Переважна більшість майбутніх учителів виявляє 1) задовільний та незадовільний рівні мотивації досягнення, яка у більшості випадків характеризується тим, що висновок про домінування у структурі мотивації досягнення мотиву прагнення успіху чи мотиву уникнення невдачі зробити не можна, або ж переважанням мотиву уникнення невдач; 2) переважно неадекватне ставлення до свого Я, протиріччя у Я-концепції; 3) неефективні життєву установку та смисложиттєві орієнтації, які характеризуються відсутністю у житті досліджуваних цілей у майбутньому, що надають життю осмисленості, спрямованості та часової перспективи, незадоволеністю життям, відсутністю сенсу життя, невірою у свої сили контролювати події власного життя, впевненістю у тому, що життя людини непівладне свідомому контролю; 4) недостатньо розвинену здатність до психологічної близькості з іншими людьми з переважанням середнього рівня емпатії, що може викликати труднощі під час спілкування з іншими людьми, зокрема з учнями та батьками, утруднення при встановленні міжособистісних контактів з ними, неможливість встановлювати емоційно теплі, близькі стосунки як особистісного, так і професійного плану; 5) достатньо розвинене (у 50%) почуття громадянського обов'язку, патріотизму, небайдужість за долю своєї батьківщини, відповідальність при виконанні своїх обов'язків.

У дослідженні реалізоване завдання встановлення зв'язку між особистісною зрілістю майбутнього вчителя та його професійно-педагогічною спрямованістю.

Порівняльний аналіз результатів дослідження професійно-педагогічної спрямованості та особистісної зрілості майбутніх учителів дає підстави стверджувати, що у більшості випадків незадовільному рівню особистісної зрілості відповідає низький рівень професійно-педагогічної спрямованості, задовільному рівню особистісної зрілості – середній рівень професійно-педагогічної спрямованості та високому рівню особистісної зрілості – високий рівень професійно-педагогічної спрямованості.

Результати кореляційного аналізу між показниками професійно-педагогічної спрямованості та особистісної зрілості майбутніх педагогів підтверджують тісний взаємозв'язок між досліджуваними психологічними феноменами (коефіцієнт кореляції становить $r=0,414$. Вказане значення коефіцієнта статистично достовірне з ймовірністю похибки $p=0,01$).

Тісний кореляційний взаємозв'язок встановлено між професійно-педагогічною спрямованістю та такими структурними компонентами особистісної зрілості майбутнього вчителя як мотивація досягнення, ставлення до свого Я, життєва установка.

Найтісніший взаємозв'язок виявляється між професійно-педагогічною спрямованістю та життєвою установкою майбутнього педагога (коефіцієнт кореляції становить $r=0,579$; значення коефіцієнту статистично достовірне з ймовірністю похибки $p=0,001$).

Це дає підстави розглядати професійно-педагогічну спрямованість особистості майбутнього вчителя як один із показників особистісної зрілості, що характеризує її життєві та професійні установки. Це дало нам підстави для припущення про те, що важливим механізмом розвитку особистісної зрілості майбутнього вчителя є формування професійно-педагогічної спрямованості особистості майбутнього педагога.

У **третьому розділі** “*Становлення особистісної зрілості майбутнього вчителя у навчально-виховному процесі*” представлено теоретичні засади побудови формувального експерименту, процесуальні та змістові аспекти впровадження програми з розвитку особистісної зрілості майбутнього вчителя, аналізуються кількісні та якісні результати апробації запропонованої програми у навчально-виховному процесі.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми формування особистісної зрілості дозволив зробити висновок про те, що розвиток особистісної зрілості майбутнього вчителя можливий за комплексного підходу, у якому умовно виділяються два аспекти (умовно тому, що вони взаємообумовлені і взаємопов'язані): 1) безпосередній розвиток тих сторін, компонентів особистісної зрілості, які мають першочергове значення для успішного здійснення педагогічної діяльності і розвинені недостатньо (ставлення до свого Я, життєва установка, здатність до психологічної близькості з іншими людьми); 2) опосередкований розвиток особистісної зрілості майбутнього вчителя засобами формування професійно-педагогічної спрямованості майбутнього вчителя.

Аналіз літератури з проблем професійно-педагогічної спрямованості майбутнього вчителя свідчить про те, що на її формування впливають такі особливості особистості майбутнього вчителя як нахили, інтереси, здібності, від яких залежить легкість засвоєння знань, умінь у професійній діяльності; покликання, що формується за наявності схильностей та здібностей до педагогічної діяльності; професійна самосвідомість, особливо висока, адекватна, стійка самооцінка та її відповідність рівню домагань особистості; мотиви вибору професії вчителя, ставлення до неї; ціннісні орієнтації. Формування професійно-педагогічної спрямованості у навчально-виховному процесі відбувається за умови включення майбутнього вчителя у цілеспрямовану діяльність та організації її різних видів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу у тісному поєднанні з самоосвітою, самовихованням, саморозвитком. Дослідженням С.В.Яремчук доведено, що однією із провідних умов формування професійно-педагогічної спрямованості є організація професійно орієнтованого спілкування з іншими суб'єктами освітнього процесу педагогічного вузу, спрямованого на розширення

професійної самосвідомості активними методами навчання. Ці положення і стали теоретичним обґрунтуванням шляхів формування особистісної зрілості, основним з яких ми обрали активне соціально-психологічне навчання.

Експериментальна робота проводилася впродовж II навчального семестру в Інституті філософії та історії педагогічної освіти та Інституті іноземної філології НПУ імені М.П.Драгоманова. Для експерименту були відібрані контрольна та експериментальна групи загальною кількістю 64 досліджуваних (по 32 студенти у кожній групі).

Метою розробленого нами соціально-психологічного “Тренінгу особистісної зрілості” стали формування у майбутніх учителів цілісної системи знань про особливості особистісної зрілості; сприяння усвідомленню студентами власних особистісних характеристик; формування в учасників експерименту особистісної зрілості через гармонізацію їх Я-концепції та корекцію самооцінки; розвиток емпатійних здібностей; розвиток довіри; розширення ціннісних орієнтацій та педагогічних здібностей, формування професійно-педагогічної спрямованості.

При проведенні тренінгових занять були реалізовані принципи та правила, які відрізняють роботу у тренінговій групі від інших методів навчання та психологічного впливу.

Кожне заняття включало наступні компоненти: формування працездатності групи, обмін досвідом з приводу виконання домашнього завдання, виконання психогімнастичних вправ, обмін досвідом, набутим під час заняття, домашнє завдання.

У процесі роботи використовувались такі методи та прийоми активного соціально-психологічного навчання: групові дискусії, аналіз педагогічних ситуацій, рольові ігри, вправи на самопізнання і само оцінювання, мозковий штурм, вправи для розминки.

Тренінгова програма включала діагностичну, теоретичну та практичну частини.

На діагностичному етапі в учасників експерименту ми виявляли рівні розвитку особистісної зрілості та особливості розвитку її професійно-значущих структурних компонентів, а також рівень професійно-педагогічної спрямованості майбутніх учителів.

Метою теоретичного етапу стало засвоєння майбутніми педагогами знань з проблем особистісної зрілості. Впродовж даного етапу студенти були ознайомлені з наступними питаннями, які були органічно вплетені у вивчення теми “Особистість” з курсу загальної психології: 1. Поняття про особистісну зрілість. 2. Підходи до визначення структурних компонентів особистісної зрілості. 3. Особистісна зрілість як один із аспектів професійного зростання майбутнього вчителя. 4. Професійно-педагогічна спрямованість майбутнього вчителя та її зв'язок із особистісною зрілістю. 5. Роль позитивної Я-концепції, ціннісних орієнтацій, емпатії та довіри у формуванні особистісної зрілості майбутнього вчителя.

Поєднання теоретичної та практичної частин мало сприяти, за нашим припущенням, позитивним особистісним змінам на різних рівнях: когнітивному, емоційно-оцінному та поведінковому.

Практична частина тренінгу була розрахована на 12 занять по 2,5-3 години кожне. Змістовою стороною власне практичної частини тренінгу стали заняття, спрямовані на удосконалення тих компонентів особистісної зрілості, які об'єктивно піддаються формуванню за відносно короткий проміжок часу та є професійно-значущими для особистості майбутнього педагога, і націлені на формування професійно-педагогічної спрямованості.

Таким чином, наші зусилля були зосереджені на таких професійно-значущих структурних компонентах особистісної зрілості як ставлення до свого Я (Я-концепції), життєвій установці, здатності до психологічної близькості з іншими людьми та на професійно-педагогічній спрямованості.

Тому в програму тренінгу ми включили вправи на корекцію самооцінки, стимулювання позитивного ставлення до себе; розвиток емпатії; формування довіри; розширення ціннісних орієнтацій; розвиток педагогічних здібностей. Слід зазначити, що певні блоки вправ одночасно забезпечували вплив як на виділені професійно значущі структурні компоненти особистісної зрілості, так і на професійно-педагогічну спрямованість майбутнього вчителя.

По завершенні програми розвитку особистісної зрілості майбутніх вчителів визначення рівня особистісної зрілості майбутніх учителів показало значні зміни даного психологічного феномена (див. табл. 3.).

Таблиця 3

Зміни показників рівня особистісної зрілості майбутніх учителів у процесі професійної підготовки

Рівень особистісної зрілості	Експериментальна група						Контрольна група					
	До експ-ту		Після експ-ту		Різниця		До експ-ту		Після експ-ту		Різниця	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Дуже високий	-	-	2	6,25	2	6,25	-	-	-	-	-	-
Високий	2	6,25	4	12,5	2	6,25	3	9,37	5	15,63	2	6,26
Задовільний	16	50	22	68,75	6	18,75	18	56,25	21	65,62	3	9,37
Незадовільний	14	43,75	4	12,5	10	31,25	11	34,38	6	18,75	4	12,5

Серед досліджуваних експериментальної групи після формувального впливу 6,25% студентів характеризувалися дуже високим рівнем особистісної зрілості, тоді як на початку експерименту досліджувані із дуже високим рівнем особистісної зрілості були відсутні; 12,5% - високим рівнем особистісної зрілості (до формувального впливу ця група складала 6,25%); 68,75% - задовільним рівнем (проти 50%), та 12,5% - незадовільним рівнем (у порівнянні з 43,75%).

По закінченні експерименту збільшилася група досліджуваних, що виявляє задовільний рівень особистісної зрілості (на 18,75%), однак це пояснюється тим, що значно меншою стала група досліджуваних із незадовільним рівнем особистісної зрілості (на 31,25%). Значущим є також те, що збільшилася кількість студентів із високим рівнем особистісної зрілості та з'явилися досліджувані із дуже високим рівнем особистісної зрілості.

Майбутні учителі контрольної групи не показали значущих змін у показниках рівнів особистісної зрілості (0%; 6,26%; 9,37% і 12,5%).

Зміни показників рівнів особистісної зрілості в експериментальній групі демонструє і порівняння середніх характеристик на початку і в кінці формувального експерименту. Середня характеристика рівня особистісної зрілості на початку формувального впливу в експериментальній групі була 27,6 балів, у контрольній – 31,59 балів. По завершенні експерименту середня характеристика особистісної зрілості в експериментальній групі збільшилася на 12,59 балів, тоді як у контрольній – на 3,81 балів.

Відмінності в експериментальній групі у рівнях особистісної зрілості студентів до і після експерименту статистично значущі ($t=9,64$) на рівні $p=0,001$. Певні зрушення у показниках відбулися також у контрольній групі, однак переважно у межах одного рівня, тоді як у експериментальній групі мають здебільшого місце зміни у показниках усіх рівнів особистісної зрілості.

Порівняльний аналіз показників загального рівня особистісної зрілості майбутніх вчителів, рівнів ставлення до свого Я, життєвої установки, здатності до психологічної близькості з іншими людьми, самооцінки, смисложиттєвих орієнтацій, емпатії та професійно-педагогічної спрямованості виявив інтенсивну динаміку змін у результатах до і після формувального впливу. І хоча в експериментальній групі студентів із незадовільним рівнем особистісної зрілості залишилось ще 12,5%, отримані результати стали підтвердженням того, що розвиток особистісної зрілості майбутнього учителів можливий за умови цілеспрямованого впливу засобами активних методів навчання.

Таким чином, проведене дослідження підтвердило нашу гіпотезу та дозволило сформулювати загальні **висновки**.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення та експериментальне дослідження проблеми розвитку особистісної зрілості майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки, яке проявилось у виявленні рівнів розвитку та динаміці особистісної зрілості майбутнього вчителя впродовж навчання у ВНЗ, у дослідженні особливостей прояву структурних компонентів особистісної зрілості майбутнього вчителя, у виявленні зв'язку особистісної зрілості майбутнього вчителя з його професійно-педагогічною спрямованістю, в обґрунтуванні, розробці та апробації програми розвитку особистісної зрілості майбутніх учителів у навчально-виховному процесі.

1. Необхідність розбудови гуманного демократичного суспільства ставить вимоги до формування зрілої, повноцінної особистості. Одне із провідних місць у формуванні дитячої особистості належить школі. Ефективне здійснення шкільного навчально-виховного процесу вимагає висококваліфікованих вчителів-професіоналів, які для високоякісного виконання своїх функцій мають не тільки володіти певними знаннями, уміннями, навичками, а й розвиненими особистісними якостями, бути особистісно зрілими.

2. До визначення поняття особистісної зрілості та її структурних компонентів у психології існує багато підходів, що не суперечать один одному, а розглядають різні сторони цього складного психологічного явища. Ми розглядаємо особистісну зрілість як складне структурне утворення, що включає в себе мотивацію досягнення, ставлення до свого Я (Я-концепцію), почуття громадянського обов'язку, життєву установку та здатність до психологічної близькості з іншими людьми.

3. Юнацький вік є сенситивним періодом для формування особистісної зрілості. Особистісна зрілість у юнацькому віці визначається розвитком Я-концепції, яка, у свою чергу, характеризує формування громадянської свідомості та самосвідомості; формуванням ідентичності, рівня домагань, ціннісних орієнтацій, мотивації досягнення тощо.

4. За особливостями сформованості окремих структурних компонентів особистісна зрілість індивіда може характеризуватися дуже високим, високим, задовільним та незадовільним рівнями. Більшість студентів педагогічного вищого навчального закладу мають на початковому етапі навчання у вузі незадовільний та задовільний рівні особистісної зрілості і ці показники впродовж навчання практично не змінюються. Аналіз динаміки особистісної зрілості майбутнього вчителя за окремими шкалами свідчить про те, що деякі з них впродовж п'яти років навчання у вузі практично не набули змін (почуття громадянського обов'язку, життєва установка), інші – навіть дещо знижуються (загальний рівень особистісної зрілості, мотивація

досягнення, ставлення до свого Я (Я-концепції), здатність до психологічної близькості з іншими людьми), що є результатом дії комплексу як соціальних, так і індивідуальних чинників.

5. Розвиток окремих шкал особистісної зрілості відбувається нерівномірно і має свої особливості. Переважна більшість майбутніх учителів виявляє задовільний та незадовільний рівні мотивації досягнення, яка у більшості випадків характеризується тим, що висновок про домінування у структурі мотивації досягнення мотиву прагнення успіху чи мотиву уникнення невдачі зробити не можна, або ж переважанням мотиву уникнення невдач. Ставлення до свого Я (Я-концепція) характеризується переважно неадекватно заниженою або неадекватно завищеною самооцінкою, протиріччями у Я-концепції. У студентів переважають неефективні життєва установка та смисложиттєві орієнтації, які характеризуються відсутністю у житті досліджуваних цілей у майбутньому, які надають життю осмисленості, спрямованості та часової перспективи, незадоволеністю життям, відсутністю сенсу життя, невірою у свої сили контролювати події власного життя, впевненістю у тому, що життя людини непівладне свідомому контролю. Виявлена недостатньо розвинена здатність до психологічної близькості з іншими людьми, яка характеризується переважанням середнього рівня емпатії, що може викликати труднощі під час спілкування з іншими людьми, зокрема з учнями та батьками, утруднення при встановленні міжособистісних контактів з ними, неможливість встановлювати емоційно теплі, близькі стосунки як особистісного, так і професійного плану. Водночас, близько половини майбутніх учителів мають дуже високий і високий рівні почуття громадянського обов'язку, які характеризуються високим почуттям патріотизму, небайдужістю за долю своєї батьківщини, відповідальністю при виконанні своїх обов'язків, що може бути значною опорою у професійному та особистісному становленні завтрашнього спеціаліста.

6. Особистісна зрілість майбутнього вчителя тісно пов'язана із його професійно-педагогічною спрямованістю: чим вищий рівень професійно-педагогічної спрямованості, тим вищий рівень особистісної зрілості майбутнього вчителя, і навпаки. Це дає підстави розглядати професійно-педагогічну спрямованість особистості майбутнього вчителя як один із показників особистісної зрілості, що характеризує її життєві та професійні установки.

7. Розвиток особистісної зрілості майбутнього вчителя реалізується комплексним підходом, спрямованим як на безпосередній розвиток тих сторін, компонентів особистісної зрілості, які мають першочергове значення для успішного здійснення педагогічної діяльності і розвинені недостатньо (ставлення до свого Я, життєва установка, здатність до психологічної близькості з іншими людьми), так і на опосередковане становлення особистісної зрілості майбутнього вчителя засобами формування професійної спрямованості майбутнього вчителя.

8. Ефективним засобом розвитку особистісної зрілості є соціально-психологічний тренінг, який дозволяє удосконалити ті компоненти особистісної зрілості, які об'єктивно

піддаються формуванню за відносно короткий проміжок часу та є професійно-значущими для особистості майбутнього педагога (ставлення до свого Я, життєва установка, здатність до психологічної близькості з іншими людьми), і формувати професійно-педагогічну спрямованість. “Тренінг особистісної зрілості” має проводитись за напрямками роботи з розвитку окремих компонентів особистісної зрілості майбутніх учителів та містити вправи на формування адекватної самооцінки, позитивного ставлення до себе та майбутньої професії, розвиток емпатії, формування довіри, розширення професійно-ціннісних орієнтацій, розвиток педагогічних здібностей, гуманістичної спрямованості, особистісне зростання.

Підтвердженням результативності впровадження тренінгової програми є підвищення рівнів професійно значущих структурних компонентів особистісної зрілості майбутнього вчителя, зокрема, ставлення до свого Я (Я-концепції), життєвої установки, здатності до психологічної близькості з іншими людьми та самооцінки, емпатії, смисложиттєвих орієнтацій, професійно-педагогічної спрямованості, що, в кінцевому рахунку, призводить до підвищення загального рівня особистісної зрілості.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми розвитку особистісної зрілості майбутнього вчителя. Подальшого вивчення потребують питання щодо гендерних відмінностей особистісної зрілості майбутніх учителів, зв'язок особистісної зрілості майбутніх учителів із іншими особистісними характеристиками, виявлення значущості різних чинників у становленні особистісної зрілості фахівця.

Основний зміст дисертації відображено у таких публікаціях автора:

1. *Темрук О.В.* Поняття особистісної зрілості у психології. // Психологія: збірник наук. праць. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова. – Вип. 24. – 2004. – С. 17-24.
2. *Темрук О.В.* Динаміка особистісної зрілості майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки. // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. – Серія 12: Психологічні науки. Зб. наук. пр. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова. – Вип. 1(25). – 2004. – С. 261-271.
3. *Темрук О.В.* Особливості розвитку особистісної зрілості майбутнього вчителя на початковому етапі професійної підготовки. // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки. Зб. наук. пр. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005. – Вип. 4(28). – С. 116-122.
4. *Долинська Л.В., Темрук О.В.* Професійно-педагогічна спрямованість особистості майбутнього вчителя як показник рівня сформованості його особистісної зрілості. // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки: Зб. наук. праць. – К.: НПУ

імені М.П.Драгоманова, 2005. - №7 (31). – С. 207-212. (У роботі представлені результати експериментального дослідження автора).

5. *Темрук О.В.* Особистісна зрілість як механізм соціалізації в юнацькому віці. / Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка. - Т. VIII. – Вип. 2.–К.: “Тносіс”, 2006.–С.326-331.

6. *Темрук О.В.* Психологічні особливості особистісної зрілості майбутнього вчителя // Соціальна психологія: Український науковий журнал. – №4(18). – 2006. – С. 137-151.

7. *Темрук О.В.* Розвиток особистісної зрілості майбутнього вчителя методами активного соціально-психологічного навчання. // Вісник Харківського національного педагогічного університету. Серія: Психологія. – Вип. 18. – Х.: ХНПУ, 2006. – С. 158-168.

8. *Темрук О.В.* Особистісна зрілість майбутнього вчителя як передумова його творчого розвитку. // Тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції “Творчість як засіб особистісного росту та гармонізації людських стосунків”. – Київ-Житомир, 22-23 квітня 2005 р. – Київ-Житомир: Державний фонд фундаментальних досліджень МОН України, 2005.–С. 40-41.

9. *Темрук О.В.* Я-концепція майбутнього вчителя як структурний компонент його особистісної зрілості. // Матеріали звітної-наукової к-ції викладачів та аспірантів НПУ імені М.П.Драгоманова за 2004 р. – Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. – Серія 12: Психологія. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова. – Вип. 5(29). – 2005. – С. 93-97.

10. *Темрук О.В.* Формування професійно-педагогічної спрямованості як засобу розвитку особистісної зрілості майбутнього вчителя // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість: Зб. матеріалів ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 25-27 квітня 2006 р. / Редкол.: Тимошенко І.І. (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2006. – Т.3. – С. 232-234.

Анотації

Темрук О.В. Розвиток особистісної зрілості майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2006.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню проблеми розвитку особистісної зрілості майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки. У роботі представлено узагальнені результати теоретичного аналізу наукової літератури з проблем особистісної

зрілості, особливостей прояву особистісної зрілості у юнацькому віці та особистісного зростання майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки.

Виявлено рівні, динаміку та особливості прояву окремих структурних компонентів особистісної зрілості майбутніх учителів у процесі професійної підготовки. Встановлено, що механізмом розвитку особистісної зрілості майбутнього вчителя є формування його професійно-педагогічної спрямованості.

Експериментально доведено можливість розвитку особистісної зрілості майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки методами активного соціально-психологічного навчання. Обґрунтовано, розроблено та апробовано програму “Тренінгу особистісної зрілості”, спрямованого на формування адекватної самооцінки, позитивного ставлення до себе та майбутньої професії, розвиток емпатії, формування довіри, розширення професійно-ціннісних орієнтацій, розвиток педагогічних здібностей, гуманістичної спрямованості, особистісне зростання.

Ключові слова: особистісна зрілість, особистісна зрілість майбутнього вчителя, структурні компоненти особистісної зрілості майбутнього вчителя, особливості прояву компонентів особистісної зрілості, професійно-педагогічна спрямованість, розвиток особистісної зрілості майбутнього вчителя, мотивація досягнення, Я-концепція, емпатія, активні методи навчання.

Темрук Е.В. Развитие личностной зрелости будущего учителя в процессе профессиональной подготовки. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2006.

Диссертационное исследование посвящено изучению проблемы развития личностной зрелости будущего учителя в процессе профессиональной подготовки. Осуществлен анализ основных теоретических подходов к проблеме личностной зрелости в зарубежной и отечественной психолого-педагогической литературе, раскрыты особенности проявления личностной зрелости в юношеском возрасте и исследование личностно-профессионального становления будущего учителя.

Личностная зрелость рассматривается как сложный структурный конструкт, включающий мотивацию достижения, отношение к своему Я, чувство гражданского долга, жизненную установку, способность к психологической близости с другими людьми.

Юношеский возраст рассматривается как сенситивный период для формирования личностной зрелости. Личностная зрелость в юношеском возрасте определяется развитием Я-концепции, которая, в свою очередь, характеризует формирование гражданского сознания и

самосознания; формированием идентичности, уровня притязаний, ценностных ориентаций, мотивации достижения и др.

Рассматривается проблема личностного становления будущего учителя в процессе профессиональной подготовки. Особое внимание уделяется современным украинским исследованиям по этой проблематике. Делается вывод о том, что проблема развития личностной зрелости будущего учителя в процессе его профессиональной подготовки недостаточно изучена, является социально значимой, что и определяет актуальность её исследования.

Обосновывается использование методов и конкретных методик для изучения уровней развития, динамики, особенностей проявления личностной зрелости будущего учителя в процессе обучения в высшем учебном заведении, приводятся результаты исследования уровней развития и динамики личностной зрелости будущих учителей и результаты констатирующего эксперимента относительно особенностей проявления личностной зрелости будущего учителя, выявлена связь исследуемого феномена с профессионально-педагогической направленностью будущего специалиста.

Делается вывод о том, что выявленные уровни показателей личностной зрелости у студентов не могут быть удовлетворительными, поскольку очень высокого уровня личностной зрелости не зафиксировано даже у пятикурсников, высокий уровень имеет незначительная часть почти готовых специалистов, а доминируют у будущих учителей неудовлетворительный и удовлетворительный уровни личностной зрелости. Также выявлено, что развитие отдельных компонентов личностной зрелости является неравномерным и имеет свои особенности. Профессионально-педагогическая направленность личности будущего учителя рассматривается как один из показателей личностной зрелости, что характеризует её жизненные и профессиональные установки. Это дало нам основания допустить, что важным механизмом развития личностной зрелости будущего учителя является формирование его профессионально-педагогической направленности.

Представлено теоретическое обоснование построения формирующего эксперимента, процессуальные и содержательные аспекты программы по развитию личностной зрелости будущего учителя, анализируются количественные и качественные результаты апробации предложенной программы в учебно-воспитательном процессе.

Развитие личностной зрелости будущего учителя реализуется комплексным подходом, который направлен на непосредственно развитие компонентов личностной зрелости, значимых для успешного совершения педагогической деятельности и недостаточно развитых, и на опосредствованное становление личностной зрелости будущего учителя средствами формирования профессиональной направленности будущего учителя.

Эффективным способом развития личностной зрелости является социально-психологический тренинг, позволяющий одновременно как усовершенствовать те компоненты личностной зрелости, которые объективно поддаются формированию за относительно короткое время, и выступают профессионально значимыми для личности будущего педагога, так и формировать профессионально-педагогическую направленность.

“Тренинг личностной зрелости” содержал упражнения на формирование адекватной самооценки, положительного отношения к самому себе и будущей профессии, развитие эмпатии, формирование доверия, расширение профессионально-ценностных ориентаций, развитие педагогических способностей, гуманистической направленности, личностного становления.

Результатом внедрения тренинговой программы стало повышение уровней профессионально значимых структурных компонентов личностной зрелости будущего учителя, таких как, отношение к своему Я, жизненной установки, способности к психологической близости с другими людьми, а также самооценки, эмпатии, смысложизненных ориентаций, профессионально-педагогической направленности, что, в конечном итоге, способствовало повышению общего уровня личностной зрелости.

Ключевые слова: личностная зрелость, личностная зрелость будущего учителя, структурные компоненты личностной зрелости будущего учителя, особенности проявления компонентов личностной зрелости, профессионально-педагогическая направленность, развитие личностной зрелости будущего учителя, мотивация достижения, Я-концепция, эмпатия, активные методы обучения.

Temruk O.V. The development of the future teacher’s personal maturity withing professional training. – Manuscript.

Dissertation on acquiring an academic degree of candidate of psychological sciences on major 19.00.07 – pedagogical and age-specific psychology. – M.P.Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2006.

The dissertation is dedicated to the study of the problem on the development of the future teacher’s personal maturity withing professional training. General results of the theoretical analysis of scientific literature on the problem of personal maturity, peculiarities of personal maturity manifestation in adolescence and personal growth of the future teacher withing professional training are enlightened in the work.

Levels, dynamics and peculiarities of manifestation of constituent components of the future teacher’s personal maturity withing professional training are revealed. It is stated that the main mechanism of the future teacher’s personal maturity is a formation of his professional and pedagogical sense of purpose.

The possibility of the future teacher's personal maturity withing professional training by active methods of social and psychological training has been experimentally proved. The program "The personal maturity training" has been substantiated and approved. The program is directed on the formation of equivalent self-estimation, one's positive attitude to oneself and future profession, on the development of empathy and formation of the trust, professional and value orientation extension, the development of pedagogical capabilities, humanistic sense of purpose, personal growth.

Key words: personal maturity, future teacher's personal maturity, structural components of future teacher's personal maturity, peculiarities of demonstration of personal maturity components, professional and pedagogical sense of purpose, development of future teacher's personal maturity, achievement motivation, I-conception, empathy, active teaching methods.